

การพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัด
โดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร
The Development of Environmentally Friendly Green
Spaces in Temple through Buddhist Peaceful
Means by Wat Sarod, Bangkok

จันทรธรณ์ มากพันธุ์

Chanron Markpun)^๑

พระครูปลัดอดิศักดิ์ วชิรปญโญ (พิมนนท์)

Phrakrupalad Adisak Vajirapaṅkṇo (Pimnon)^๒

Received: June 8, 2024

Revised: June 14, 2024

Accepted: April 8, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้ดำเนินการในรูปแบบอริยสัจจโมเดล ภายใต้กรอบการวิจัยตามบันได ๔ ขั้น (Action Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ข้อ ได้แก่ ๑) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหา ความต้องการจำเป็นและศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดตามศาสตร์สมัยใหม่ ๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัด ๓) เพื่อพัฒนาและนำเสนอการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดประชุมสัมมนาวิชาการ จัดสนทนา

^๑ สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
E-mail: Chanron2557@gmail.com

^๒ สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
E-mail: plowpleus@@gmail.com

กลุ่มเฉพาะ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๘ คน รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิง คุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ๑) บริบทวัดสารอดเป็นวัดในชุมชนเมืองมีพื้นที่สีเขียวจำนวนน้อยบริเวณ ส่วนมากพื้นที่เป็นพื้นที่ปูน มีอาคารก่อสร้างจำนวนมากเพียงพอต่อการใช้สอย ทำให้ขาดความร่มรื่นของต้นไม้ การปลูกต้นไม้ล้อมต้องชุดหลุมด้วยรถแบ็กโฮเพราะพื้นปูนต้องเจาะลงพื้นที่ปูนซึ่งมีหลายชั้นของชั้นปูน ปัญหาเรื่องการดูแลรักษาต้นไม้ไม่ให้น้ำ ปัญหาดินไม่ดี ไม่มีอินทรีย์วัตถุในดิน ๒) พุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม คือ หลักพุทธธรรมในกสิการทวาชสูตรเป็นหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัด ๓) การพัฒนาพื้นที่สีเขียวในวัดสารอดเรียกว่า บัว โมเดล มีองค์ประกอบสำคัญสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ (๑) B Beauty พื้นที่ออกแบบสวยงาม (๒) U Useful มีประโยชน์ ใช้ประโยชน์ได้ (๓) A Appropriate เหมาะสม ดูแลรักษาไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเดิม พื้นที่สีเขียวมีความสะอาดเรียบร้อยอย่างเหมาะสม องค์ความรู้ใหม่ มี ๕ ประการ คือ ๑) ร่มรื่นด้วยต้นไม้ใบเขียว มีสวนหย่อมอันน่ารื่นรมย์ ๒) อยู่เย็นกลายเป็นเขตพื้นที่ภัยพิบัติ ๓) เป็นสุขมีพระสงฆ์สามเณรอุบาสกอุบาสิกาใช้สอยพื้นที่สีเขียวเพื่อการฝึกอบรมจิตใจให้มีความสุข และ ๔) ปลูกปัญญา พื้นที่สีเขียวในวัดเป็นพื้นที่เอื้อต่อการบ่มเพาะปัญญาให้แก่คนในชุมชน

คำสำคัญ: การพัฒนา, พื้นที่สีเขียว, สิ่งแวดล้อม, พุทธสันติวิธี

Abstract

The research article was based on Ariyasacca (the Four Noble Truths) model in accordance with action research method under the 9-step research framework. The study consisted of three objectives: 1) to analyze context, problems, needs, as well as concepts and theories on the development of environmentally friendly green spaces in temple according to modern science; 2) to examine the Buddhadhamma conducive to the development of environmentally friendly green spaces in temple; and 3) to develop and present the development of environmentally friendly green

spaces in temple through Buddhist peaceful means by Wat Sarod, Bangkok. The tools used were questionnaires, in-depth interviews, academic seminars, focus group discussions, non-participant and participant observation. The key informants included 28 persons. The qualitative data were analyzed using content analysis.

From the study, the following results were found: 1) Wat Sarod is a temple in a community that has very little green space. Most of the areas are concreted and built up with numerous buildings and constructions, resulting in a lack of shade of the trees. Planting trees around them requires excavating a hole with a backhoe since the cement ground is made up of many layers that must be drilled. There are problems in caring for the trees so that they do not die. The soil around the temple is poor due to a lack of organic matter; 2) The Buddhadhamma conducive to the development of environmentally friendly green spaces in temple is *Kasibhāradvājāsutta* (The farmer Bhāradvāja); and 3) The development of green spaces in Sarod temple has resulted in a model called “Bua” with the following three components (1) “B” stands for beauty of gardening, (2) “U” stands for the usefulness of using the garden, and (3) “A” stands for appropriate maintenance and care of the garden, whereby the original environment should not be destroyed but improved so that the original green areas can remain clean and in order. A new body of knowledge from the study comprises five components: (1) Shading, where the temple courtyard is shaded by green trees and a pleasant garden, (2) Comfortable living where the green spaces in the temple are home to animals, as the temple is an animal sanctuary, (3) Happy living where monks and novices are happy from utilizing green spaces to train their minds through meditation, which leads to their happiness, and (5) Cultivation of wisdom, whereby the green spaces inside the temple are conducive to the cultivation of wisdom among the people in the community.

Keywords: Development; Green Space; Environment; Buddhist Peaceful Means

๑. บทนำ

ปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้การพัฒนาประเทศมีความท้าทายมากขึ้น คือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนซึ่งนับเป็นประเด็นท้าทายในการขับเคลื่อนประเทศไปสู่การเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ดังนั้น การพัฒนาประเทศภายใต้กรอบการพัฒนาอย่างเป็นแบบบูรณาการบนพื้นฐานประชารัฐเพื่อยกระดับจุดแข็งและจุดเด่นของประเทศและมีการปรับปรุงจุดด้อยและจุดอ่อนอย่างเป็นระบบโดยมียุทธศาสตร์ชาติเป็นเป้าหมายในการขับเคลื่อนประเทศ ตามวิสัยทัศน์ของประเทศไทยว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง”^๓ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ชุมชนมีสิ่งแวดล้อมที่ดี สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย คนในชุมชนมีสุขภาพที่ดี ปัญหาขยะมูลฝอยลดลง ลดความเสี่ยงต่อโรคของชุมชน และชุมชนสามารถนำเอาองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้^๔ การพัฒนาอย่างยั่งยืนให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับการพัฒนาสังคมและการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตระหนักว่ามนุษย์คือส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ไม่อาจจะเอาชนะธรรมชาติได้แต่ต้องเรียนรู้เพื่อให้สามารถอยู่กับธรรมชาติได้โดยที่ไม่ได้ทำลายธรรมชาติ^๕

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ได้น้อมนำศาสตร์ของพระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยยึดหลัก ๓ ประการคือ “มีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” เป็นกรอบแนวคิดที่จะผลักดันดำเนินการเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งมิติด้านสังคมเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมภิบาล และความเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระหว่างกันทั้งภายในและภายนอกประเทศอย่างบูรณาการ

^๓ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ ก ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑, หน้า ๑ - ๓.

^๔ ญาณิศา โคเคมายและวีรพล วีรพลางกูร, การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสมาชิกชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี, *HUSO Journal of Humanities and Social Sciences*, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม, ๒๕๖๒): ๑๒.

^๕ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, *สิ่งแวดล้อมเมืองและชุมชนยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม), หน้า ๑๖.

โครงการวัดประชารัฐสร้างสุข และกำลังดำเนินการพัฒนาวัดในปัจจุบัน แต่ยังคงขาดกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในวัดแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในวัด

เหตุนี้เอง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธี โดยเจาะจงเลือกวัดสารอด แขวงราษฎร์บูรณะ เขตราษฎร์บูรณะ กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่กรณีศึกษา ซึ่งผู้วิจัยจะได้ดำเนินการศึกษา บริบท สภาพปัญหา และความต้องการจำเป็นและแนวคิดทฤษฎีเป็นเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดตามศาสตร์สมัยใหม่และศึกษาหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัด และนำเสนอการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร ต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ) คือ

- 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหา ความต้องการจำเป็นและศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดตามศาสตร์สมัยใหม่
- 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัด
- 3) เพื่อพัฒนาและนำเสนอการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบภาคสนาม โดยมีวิธีการดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

(๑) ข้อมูลแบบปฐมภูมิ (Primary Data) โดยการรวบรวมจากหนังสืออ้างอิงทางพระพุทธศาสนาต่างๆ จากพระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๒) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยการรวบรวมจากหนังสือ วารสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักการ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธี รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยได้รวบรวมทั้งข้อมูลจากงานวิจัย เอกสารทางวิชาการ และบทความที่เกี่ยวข้องจากเอกสารต่างๆ เพื่อเป็นฐานคิดในการนำไปวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาภาคสนาม

ผู้วิจัยได้เริ่มต้นจากการนำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบคิดสำหรับการออกแบบ คำถามที่จะทำการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง เมื่อได้ประเด็นคำถามแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างตามที่ระบุไว้ในขอบเขตประชากร จำนวน ๒ กลุ่ม โดยใช้การบันทึกเสียง และ บันทึกวิดีโอ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ทำการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

หลังจากที่ได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดแล้ว ผู้วิจัยนำมาสร้างเป็น กรอบแนวคิดในการวิจัย จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้ ดำเนินการรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑) จัดเตรียมเครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

๒) ติดต่อขอหนังสือจากหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันศึกษาบัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขออนุญาตและขอความร่วมมือที่จะเข้าสัมภาษณ์

๓) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของผลการสัมภาษณ์และนำไปวิเคราะห์ข้อมูล นอกจากนี้ ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ใช้ แบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล มีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

๑) **ขั้นเตรียมการสัมภาษณ์** ก่อนดำเนินการรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยนัดหมายวันเวลาที่ จะสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง พร้อมนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องให้พร้อมก่อน ดำเนินการสัมภาษณ์

๒) **ขั้นดำเนินการสัมภาษณ์** ก่อนการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยแจ้งกลุ่มเป้าหมายผู้ให้สัมภาษณ์ ให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตผู้ให้สัมภาษณ์ในการที่จะใช้ เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตถ่ายภาพประกอบการสัมภาษณ์เพื่อใช้อ้างอิงในการ สัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ หากผู้ให้ สัมภาษณ์ไม่ประสงค์ที่จะให้บันทึกเสียงช่วงใดในขณะที่ทำการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยก็จะไม่บันทึกเสียงใน ช่วงเวลานั้น.

ขั้นตอนที่ ๓ การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้นำเทปบันทึกเสียงสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างมาถอดเทป และสกัดประเด็นที่ผู้ให้ สัมภาษณ์ได้ตอบไว้ตรงกัน และคัดแยกประเด็นที่ให้ไว้ไม่เหมือนกัน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการ สังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสนทนาในโอกาสต่างๆ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์อธิบายตีความและสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อจัดทำและนำเสนอเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากภาคสนามมาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลแนวคิดทฤษฎีตามที่ปรากฏใน ขั้นตอนที่ ๑ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องของแนวคิดทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ศึกษา และได้นำเสนอการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร

๔. ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ ๑ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหา และความจำเป็น และแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานครผลการวิจัย พบว่า

(๑) บริบท สภาพปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดในปัจจุบัน พบว่า วัดสารอดเป็นวัดในบริบทเมืองที่สีเขียวในวัดมีจำนวนน้อยบริเวณวัดเป็นพื้นที่

ปูน มีอาคารก่อสร้างจำนวนมากเพียงพอต่อการใช้สอย แต่ขาดความร่มรื่นของต้นไม้ การปลูกต้นไม้ล้อมต้องขุดหลุมด้วยรถแบ็กโฮเพราะพื้นปูนต้องเจาะลงพื้นที่ปูนหลายชั้น

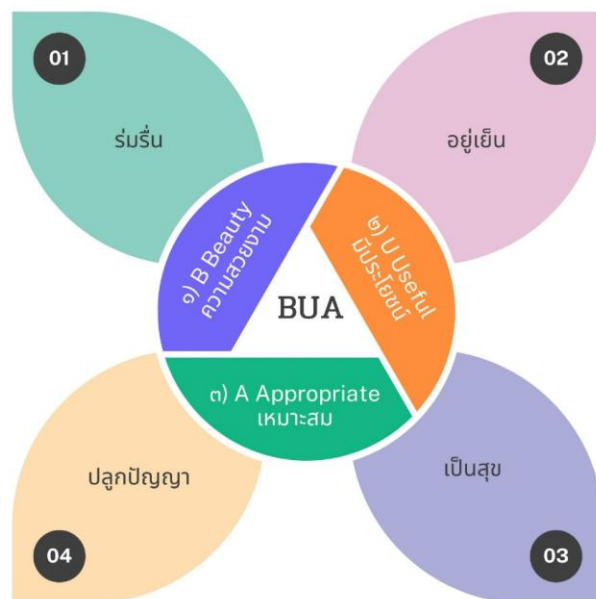
(๒) สาเหตุของปัญหาเกิดจากความไม่ตระหนักรู้และไม่เห็นความสำคัญของการเพิ่มพื้นที่สีเขียว ความคิดผิดที่มองว่า ต้นไม้ทำให้เสียเวลาในการทำความสะดวกบริเวณพื้นที่วัด เพราะความเกียจคร้านในการดูแลรดน้ำพรุนดิน

(๓) ความต้องการจำเป็นในการพื้นที่สีเขียวทางวัด ต้องการมีการหนดและวางแผน ต้นไม้ให้มีความชัดเจนเหมาะสม ดำเนินการขุดหลุมปลูกต้นไม้ใหญ่ก่อน จากนั้นจึงดำเนินการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในวัดแบบกระถางซึ่งจะมีความเหมาะสม ที่สำคัญมีความต้องการปลูกบัวกระถางรอบอุโบสถ เพราะมีบริเวณรอบอุโบสถที่กว้างแต่ขาดพื้นที่สีเขียว

(๔) แนวทางในการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร พบว่า ทางวัดประชุมหารือ และลำดับความสำคัญของการเพิ่มพื้นที่สีเขียวจุดต่าง ๆ ตามความเหมาะสม โดยการวางแผนพื้นที่สีเขียวอย่างชัดเจนทั่วทั้งวัด จากนั้นระดมทุนจากศรัทธาร่วมกันบริจาคต้นไม้และบริจาคปัจจัยเพื่อจัดซื้อต้นไม้ลงปลูกตามความต้องการของวัดที่พิจารณาตักผลึกตามแบบแผนผังที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกบัวหลวงรอบอุโบสถที่ต้องการดำเนินการเป็นส่วนที่สำคัญเป็นอันดับแรก จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอดนั้น ได้แก่ ๑) ประชุมหารือเพื่อวางแผนดำเนินการ ๒) จัดทำแผนผังพื้นที่สีเขียวในวัด ๓) ดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ ๔) ประเมินผลความพึงพอใจ ๕) บำรุง ดูแลรักษาต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ที่ ๒ ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัด พบว่า หลักพุทธธรรมในกสิการทวาชสูตรเป็นหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัด มีอยู่ ๙ ประการ คือ ๑) ศรัทธา เป็นการมีพันธุ์ไม้ที่ดี ๒) วิริยะ เป็นการมีน้ำที่เพียงพอ ๓) ปัญญา เป็นความรู้ความเข้าใจในการปลูกต้นไม้ ๔) หิริ เป็นความละอายไม่ตัดทำลายต้นไม้ ๕) จิต เป็นการมุ่งมั่นตั้งใจจริงในการปลูกต้นไม้ ๖) สติ เป็นการพรุนดินให้แก่ต้นไม้อยู่เสมอ ๗) สำนรวม เป็นดูแลต้นไม้ด้วยความระมัดระวังคำนึงการใช้ประโยชน์จากต้นไม้ได้ ๘) คำสัตย์ เป็นการตายหยาอย่างต่อเนื่อง ๙) โสรัจจะ เป็นดูแลรักษาต้นไม้ธรรมชาติสีเขียวให้อุดมสมบูรณ์อยู่เสมอ

วัตถุประสงค์ที่ ๓ ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาพื้นที่สีเขียวในวัดสารอด เรียกว่า บัวโมเดล ตามภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 BUA Model (บัวโมเดล)

บัวโมเดล มีองค์ประกอบสำคัญสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ

๑) B Beauty ความสวยงาม (แต่งสวน) การพัฒนาพื้นที่สีเขียวในวัดต้องคำนึงถึงความสัปปายะสวยงาม มีการออกแบบบริเวณที่จะเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้สวยงาม การออกแบบให้สวยงามจึงต้องอาศัยผู้มีความรู้ความสามารถในการออกแบบเพื่อพัฒนาพื้นที่ตามความต้องการของวัด ความสวยงามที่เป็นธรรมชาติทั้งงดงามสัมผัสและเข้าถึงได้เป็นที่เจริญตาเจริญใจ ความสวยงามของพื้นที่สีเขียวในวัดจึงออกแบบโดยการมีส่วนร่วมของบวรเพื่อระดมความคิดสามารถพัฒนาพื้นที่สีเขียวให้สวยงามและมีประสิทธิภาพ

๒) U Useful มีประโยชน์ (ใช้สวน) การพัฒนาพื้นที่สีเขียวจะทำให้สวยงามอย่างเดียวไม่เพียงพอต้องทำให้เกิดประโยชน์ด้วย ให้สามารถเป็นที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจและนั่งภาวนา สันทนาการ หรือทำกิจกรรมต่างๆ ได้ เป็นบริเวณพื้นที่สีเขียวที่สร้างบรรยากาศอันร่มรื่น เหมาะแก่การใช้สอยไม่รกรุงรังจนกลายเป็นที่อยู่ของสัตว์มีพิษที่อาจจะก่อให้เกิดอันตรายได้

๓) A Appropriate เหมาะสม (ดูแลสวน) การพัฒนาพื้นที่สีเขียวมีความเหมาะสมต่อสถานที่ ดูแลรักษา ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเดิมแต่ควรเสริมเติมแต่งให้พื้นที่สีเขียวเดิมคงอยู่ได้

และทำให้บริเวณพื้นที่สีเขียวมีความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยอย่างเหมาะสม ตลอดจนทำให้พื้นที่สีเขียวสามารถใช้สอยพื้นที่นั้นๆ ได้อย่างเหมาะสมด้วย

๕. อภิปรายผล

จากผลการวิจัยและข้อค้นพบดังที่กล่าวมาในผลการวิจัยนั้น ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลจากการศึกษาวิจัยการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีประเด็นที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ที่ว่า เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหา และความจำเป็น และแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัย พบว่า วัดสารอดเป็นวัดในบริบทเมืองที่สีเขียวในวัดมีจำนวนน้อย ส่วนมากเป็นพื้นปูน มีอาคารก่อสร้างจำนวนมากเพียงพอต่อการใช้สอยแต่ขาดความร่มรื่นของต้นไม้ จากผลการวิเคราะห์ดังกล่าว ผู้วิจัยมองว่า วัดในเมืองมีบริบทสภาพปัญหาคล้าย ๆ กัน เพราะมีพื้นที่จำกัดส่วนมากใช้สอยพื้นที่เพื่อสร้างอาคารรองรับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามประเพณีเท่านั้น ไม่ได้คำนึงถึงความร่มรื่นภายในวัด วัดต้องการการพัฒนาและการดูแลรักษาพื้นที่สีเขียว โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ชุมชนต้องได้มีส่วนร่วมและพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้เพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้น เป็นการสร้างคุณค่าจากต้นทุนทางสังคมให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาพื้นที่สีเขียวในวัดซึ่งผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ขวัญภา สุขคร และคณะ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาบ้ง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่า การจัดการองค์ความรู้ชุมชนและการบูรณาการ พัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนโดยใช้กระบวนการเชิงคุณค่าเป็นฐานในการพัฒนา เสริมสร้าง ศักยภาพการจัดการชุมชนเชิงสร้างสรรค์และนวัตกรรมวิถีอัตลักษณ์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนโดยใช้ฐานภูมิปัญญาของชุมชน และเสริมสร้าง ความเข้มแข็งและพัฒนาชุมชนในทุกมิติอย่างสมดุล โดยใช้ฐานภูมิปัญญาและนวัตกรรม

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ที่ว่า เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัด พบว่า หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สี

เขียวในวัดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม คือ หลักพุทธธรรมในกสิการทวาชสูตร มีอยู่ ๙ ประการ คือ ๑) ศรัทธา เป็นการมีพันธุ์ไม้ที่ดี ๒) วิริยะ เป็นการมีน้ำที่เพียงพอ ๓) ปัญญา เป็นความรู้ความเข้าใจในการปลูกต้นไม้ ๔) หิริ เป็นการไม่มุงตัดทำลายต้นไม้ ๕) จิต เป็นการมุ่งมั่นตั้งใจจริงในการปลูกต้นไม้ ๖) สติ เป็นการพรวนดินให้แก่ต้นไม้อยู่เสมอ ๗) สำนรวม เป็นดูแลต้นไม้ด้วยความระมัดระวังคำนึงการใช้อย่างประหยัดจากต้นไม้ได้ ๘) คำสัตย์ เป็นการตายหยาอย่างต่อเนื่อง ๙) โสรัจจะ เป็นดูแลรักษาต้นไม้ธรรมชาติสีเขียวให้อุดมสมบูรณ์ จากผลการวิเคราะห์ ๓ ประการดังกล่าว ทำให้ทราบได้ว่าการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในวัดสามารถนำเอาหลักพุทธธรรมที่สำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่สำคัญปรากฏในกสิการทวาชสูตร มาเป็นหลักธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาได้ เพราะเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมต่อการนำมาใช้ในการพัฒนาพื้นที่เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้เนื่องจากว่า หลักพุทธธรรม ๙ ประการดังกล่าวเป็นชุดความรู้ที่สามารถพัฒนาพื้นที่สีเขียวได้อย่างเป็นขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การขุดพันธุ์ไม้หรือชนิดพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับพื้นที่ของวัด รวมไปถึงการจัดการดูแลบำรุงรักษาให้ต้นไม้ที่ปลูกได้รับการดูแลให้เจริญงอกงามจนเกิดความอุดมสมบูรณ์กลายเป็นพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ธารทิพย์ นิตินาติ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การดำเนินโครงการ ๕ ประสาน สืบสานกสิกรรมทฤษฎีใหม่ของกสิกรรม อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ ประสบการณ์และผ่านการฝึกอบรมเรื่องการทำการกสิกรรม ทฤษฎีใหม่ มีความรู้จากแหล่งความรู้จากสื่อต่าง ๆ จึงควรมีการส่งเสริมความรู้ เช่น การใช้สารเคมีอย่างถูกต้องเหมาะสม

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ที่ว่า เพื่อพัฒนาและนำเสนอการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร **ผลจากการวิจัย** พบว่า การพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธี ชื่อว่า บัว โมเดล มีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) B Beauty ความสวยงาม (แต่งสวน) การพัฒนาพื้นที่สีเขียวในวัดต้องคำนึงถึงความสลับปะวยสวยงาม มีการออกแบบบริเวณที่จะเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้สวยงาม การออกแบบให้สวยงามจึงต้องอาศัยผู้มีความรู้ความสามารถในการออกแบบเพื่อพัฒนาพื้นที่ตามความต้องการของวัด ความสวยงามที่เป็นธรรมชาติที่งดงามสัมผัสและเข้าถึงได้เป็นที่เจริญตาเจริญใจ ความสวยงามของพื้นที่สีเขียวในวัดจึงออกแบบโดยการมีส่วนร่วมของบวรเพื่อระดมความคิดสามารถพัฒนาพื้นที่สีเขียวให้สวยงามและมีประสิทธิภาพ ๒) U Useful มีประโยชน์ (ใช้สวน) การพัฒนาพื้นที่สีเขียวจะทำให้สวยงามอย่างเดียวไม่เพียงพอต้องทำให้เกิดประโยชน์ด้วย ให้สามารถเป็นที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจและนั่งภาวนา สนทนาธรรม หรือทำกิจกรรมต่างๆ ได้ เป็นบริเวณพื้นที่สีเขียวที่สร้างบรรยากาศอันร่มรื่น เหมาะแก่การใช้สอยไม่รก

รุ่งรังจกกลายเป็นที่อยู่ของสัตว์มีพิษที่อาจจะก่อให้เกิดอันตรายได้ ๓) A Appropriate เหมาะสม (ดูแลสวน) การพัฒนาพื้นที่สีเขียวมีความเหมาะสมต่อสถานที่ ดูแลรักษา ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเดิมแต่ควรเสริมเติมแต่งให้พื้นที่สีเขียวเดิมคงอยู่ได้ และทำให้บริเวณพื้นที่สีเขียวมีความสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยอย่างเหมาะสม การพัฒนาพื้นที่สีเขียวด้วยการไถ่ครองให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องว่าต้นไม้พรรณไม้ที่เหมาะสมแก่สถานที่วัดหรือเหมาะสมแก่บริบทของวัดควรเป็นต้นไม้หรือพันธุ์ไม้ที่สื่อความหมายได้ด้วย เช่น การปลูกบัว การปลูกต้นสาละ ปลูกต้นไทร ต้นโพธิ์ ต้นอชปาล นิโครธ เป็นต้น การออกแบบให้สวยงาม มีประโยชน์สำหรับพักผ่อนหย่อนใจและนั่งภาวนา สันทนาการ หรือทำกิจกรรมต่างๆ ได้ และมีเหมาะสมการพัฒนาพื้นที่สีเขียวไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเดิมแต่อย่างเหมาะสมซึ่งตรงกับหลักแห่งกสิกรรมทฤษฎีใหม่ซึ่งผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาวิระศักดิ์ อภินนทเวที (แสงพงษ์)** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บูรณาการหลักพุทธธรรมกับกสิกรรมทฤษฎีใหม่ของศาสตร์พระราชา ผลของการวิจัยพบว่า กสิกรรมทฤษฎีใหม่ คือ หลักการบริหารจัดการทรัพยากรดินและน้ำเพื่อการกสิกรรม ในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทำให้กสิกรรมสามารถเลี้ยงตัวเอง มีรายได้ไว้ใช้จ่ายในครอบครัว มีอาหารไว้สำหรับบริโภคตลอดปี เป็นการลดความเสี่ยงไม่ให้เกิดความเสียหาย เมื่อตลาดหรือสภาพแวดล้อมเกิดความแปรปรวนหรือเกิดวิกฤติขึ้น เป็นกระบวนการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ มีการวางแผนการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ประสานสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งนี้ การนำหลักกสิกรรมทฤษฎีใหม่ไปใช้จะต้องมีความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจน รู้จักยืดหยุ่น สามารถนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ได้ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ศรายุทธ ผลโพธิ์ และพรรณวดี ครองสำราญ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวางแผนบริเวณแปลง กสิกรรมสาธิต ภายใต้แนวคิดกสิกรรมทฤษฎีใหม่ คณะเทคโนโลยีการกสิกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ผลการวิจัยพบว่า จากการออกแบบผังบริเวณแปลงกสิกรรมสาธิตสามารถแบ่งพื้นที่ความเหมาะสมทั้งโคกหนองนาโดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการแบ่งพื้นที่เป็นสำคัญว่าแต่ละส่วนของพื้นที่นั้นมีความจำเป็นมากน้อยอย่างไร

๖. องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้ใหม่จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร ได้จำนวน ๔ ประการ สามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

๑) รมรื่น ลานวัดมีความร่มรื่นด้วยต้นไม้ใบเขียว มีสวนหย่อม อันนารื่นรมย์ เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ สนทนาธรรม ปฏิบัติธรรม และจัดกิจกรรมประเพณีต่างๆ

๒) อยู่เย็น บริเวณพื้นที่สีเขียวในวัดมีเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายได้อาศัยอยู่โดยไม่หวาดกลัวเพราะในวัดกลายเป็นเขตพื้นที่ภัยทาน เขตเมตตาธรรมที่ไม่ทำลายและเบียดเบียนสรรพสัตว์น้อยใหญ่ สัตว์น้อยใหญ่ที่อาศัยพื้นที่สีเขียว

๓) เป็นสุข พระสงฆ์สามเณรอุบาสกอุบาสิกามีความสุขจากการได้ใช้สอยพื้นที่สีเขียวเพื่อการฝึกอบรมจิตใจให้มีความสุขด้วยการปฏิบัติธรรม เป็นที่สำหรับปฏิบัติธรรมอบรมจิตใจ การฝึกจิตที่ดีทำให้มีความสุข การมีสภาพแวดล้อมที่ดีก็จะช่วยเอื้อให้เกิดความสุขภายในจิตใจได้

๔) plugged ปลูกปัญญา การพัฒนาพื้นที่สีเขียวในวัดส่งผลให้มีแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติที่เสริมสร้างปัญญา ให้ผู้ที่เข้าวัดได้เรียนรู้ในพื้นที่สีเขียวโดยเฉพาะสวนบัวที่ได้ดำเนินการปลูกขึ้นมีคติธรรมสอนใจ เกิดความรู้คติธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในพื้นที่สีเขียวในวัดได้อีกด้วย

๗. สรุป

วัดสารอดเป็นวัดในชุมชนเมืองมีพื้นที่สีเขียวจำนวนน้อยบริเวณส่วนมากพื้นที่เป็นพื้นปูน มีอาคารก่อสร้างจำนวนมากแต่ขาดความร่มรื่นของต้นไม้ สำหรับพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม คือ หลักพุทธธรรมในกสิการทวาชสูตรเป็นหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัด การพัฒนาพื้นที่สีเขียวในวัดสารอด เรียกว่า บัว โมเดล มีองค์ประกอบสำคัญสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ (๑) B Beauty ความสวยงาม (แต่งสวน) (๒) U Useful มีประโยชน์ (ใช้สวน) และ (๓) A Appropriate เหมาะสม (ดูแลสวน) ดูแลรักษา และองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยประกอบด้วย ๕ ประการ คือ ๑) รมรื่น ๒) อยู่เย็น ๓) เป็นสุข และ ๔) plugged ปลูกปัญญา

๘. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยขอเสนอแนะนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย “การพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร” ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัย “การพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดสารอด กรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังต่อไปนี้

1.1 มหาเถรสมาคมกำหนดนโยบายเพื่อการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีให้วัดต่าง ๆ ดำเนินการเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดีในวัดกลายเป็นสัปปายสถานหรือธรรมสถาน

1.2 รัฐบาลควรให้การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการการพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในวัดโดยพุทธสันติวิธีให้วัดต่าง ๆ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

วัดต่าง ๆ สามารถนำแนวbaumodelไปใช้ในการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในวัดตนเองได้ โดยประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมกับความต้องการจำเป็นของแต่ละวัด

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นดังต่อไปนี้

3.1 การพัฒนาพื้นที่สีเขียวอย่างยั่งยืนโดยพุทธสันติวิธี

3.2 กระบวนการพัฒนาพื้นที่สีเขียวแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธบูรณาการ

บรรณานุกรม

ขวัญภา สุขคร และคณะ, กระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรมสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาบึง อำเภอมะพริก จังหวัดลำปาง, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยสวนดุสิต: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๖๒), บทความย่อ.

โครงการวัดประชารัฐสร้างสุข, การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด, [ออนไลน์] แหล่งที่มา :

<https://www.wat3579.com/blog/blog/detail/var/๖๔๖๒๘๔๖๒๖๒>, (๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๖)

ญาณิศา โคเคมายและวีรพล วีรพลางกูร, การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสมาชิกชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี, HUSO Journal of Humanities and Social Sciences, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม, ๒๕๖๒): ๑๒.

ธารทิพย์ นิตชาติ, การดำเนินโครงการ ๕ ประสาน สืบสานกลไกกรมทฤษฎีใหม่ของกลไกกรมอำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต

(สาขาวิชาการศึกษา ศาสนา และสังคม), (แขนงวิชาส่งเสริมการศึกษา : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐), บทคัดย่อ.

พระมหาวิระศักดิ์ อภินนทเวที (แสงพงษ์), บูรณาการหลักพุทธธรรมกับกิจกรรมทฤษฎีใหม่ของ ศาस्ตรพระราชา, สารนิพนธ์ดุขฎฐิบัณฑิต สาขาพระพุทศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), บทคัดย่อ.

พระอธิการสมาน กนตมโม และคณะ, การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดของพรสังฆาธิการใน อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๖๖), บทคัดย่อ.

ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ ก ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑, หน้า ๑ - ๓.

ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ ก ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑, หน้า ๔๕.

ศรายุทธ ผลโพธิ์ และพรรณวดี ครองสำราญ, การวางผังบริเวณแปลงกิจกรรมสาธิต ภายใต้ แนวคิดกิจกรรมทฤษฎีใหม่ คณะเทคโนโลยีการกสิกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอม เกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, รายงานการวิจัย, (คณะเทคโนโลยีการกสิกรรม : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๖๑), บทคัดย่อ.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สิ่งแวดล้อมเมืองและชุมชน ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม), หน้า ๑๖.

สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม, การจัดการอนามัยสิ่งแวดล้อมในวัด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สาม เจริญพาณิชย์, ๒๕๖๒), หน้า คำนำ.

อนรรตน์ ศิลาเรืองอำไพ และคณะ, คู่มือโครงการวัดประชารัฐสร้างสุขสร้างสัปปายะด้วยวิถี ๕ส , (กรุงเทพ มหานคร : โรงพิมพ์ซีซั่นกรุ๊ป, ๒๕๖๑), หน้า คำนำ.

